

УДК 657.471:339.56:338.4
DOI: 10.15673/ie.v16i3.2982

Антонюк П.О.

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
відділ ринкових механізмів і структур
ДУ «Інститут ринку та економіко-екологічних
досліджень НАН України»
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: paul_antonyuk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8100-2563

Ступницька Т.М.

кандидат економічних наук, доцентка
кафедра обліку та аудиту
E-mail: t.stupnitska@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2517-2795

Антонюк О.П.

кандидат економічних наук, доцент
кафедра обліку та аудиту
E-mail: olegantoni@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9182-4982

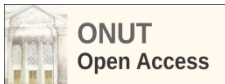
Баранюк Х.О.

Ph.D., доцентка
кафедра обліку та аудиту
Одеський національний технологічний
університет
вул. Канатна 112, м. Одеса, Україна, 65039
E-mail: baranyuk.kristina@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3346-0332

ЗМІНИ В ТОВАРНІЙ СТРУКТУРІ ЯК УМОВА ЗРОСТАННЯ ЕКСПОРТУ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ: АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА

Стаття присвячена аналізу особливостей товарної структури експорту агропродовольчих товарів, необхідності та можливостям внесення істотних змін. Оцінка сучасного стану товарної структури базується на широкому використанні статистичної інформації, в тому числі з досвіду країн ЄС, а також статистичних прийомів та методів. Встановлено, що в умовах війни агропродовольча продукція стає головним експортним товаром як з точки зору отримання валютної виручки, так і активного сальдо, такою і залишиться в перші післявоєнні роки. У роботі структура експорту агропродовольчих товарів по 4 розділах (I,II,III,IV) УКТЗЕД більш детально розглядається по кожному з них в розрізі товарних груп в порівнянні з даними передових країн ЄС. Така деталізація дає можливість встановити обмеженість номенклатури експортних товарів – всього 5 з 24 товарних груп формують 88% валютної виручки. При цьому, в основному це товари з меншою доданою вартістю, і з невисокою експортною ціною. Встановлено, що ці особливості товарної структури експорту є результатом недоліків, що існують в сільському господарстві і галузях харчової промисловості, які є основною ресурсною базою вітчизняної зовнішньої торгівлі. У висновках надано погляд авторів на можливості змін у структурі експорту агропродовольчих товарів за умов зростання виробництва, розширення номенклатури продукції по ряду товарних груп.

Ключові слова: товарна структура, експорт, імпорт, товарні групи, сальдо, агропродовольча продукція і товари, аналіз, порівняння, деталізація.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В період війни зростають витрати держави в іноземній валюті і саме зовнішня торгівля агропродовольчими товарами виступає основним джерелом її надходження. В роки війни Україна втрачає території, придатні для ведення сільськогосподарського виробництва та потужності галузей харчової промисловості, що означає скорочення її потенціалу для зростання експорту. Така ситуація може зберігатись і в перші післявоєнні роки. В таких умовах підтримання сучасного рівня експорту агропродовольчих товарів і його зростання потребують істотних змін як у виробництві, так і в експорті продукції. Нині агропродовольчий

експорт України характеризує низький ступінь товарної диверсифікації, коли близько 90% валютної виручки поступає від продукції 5 товарних груп, проти 14-15 в таких країнах ЄС, як Франція та Нідерланди. Зміни в експортній стратегії держави мають передбачати зростання експортних потоків за рахунок розширення номенклатури поставок продукції з більшою доданою вартістю, в тому числі і тих товарних груп, по яких формується значне від'ємне сальдо. Необхідність зміни в структурі експорту агропродовольчих товарів як однієї з умов зростання валютної виручки, активного сальдо і шляхи їх досягнення визначають актуальність дослідження.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Дослідження стану і проблем в зовнішній торгівлі України агропродовольчими товарами, викликаних війною, знаходять своє відображення у працях відомих науковців-економістів, серед яких варто відзначити Л.В. Дейнеко, О.М. Кушніренко, О.О. Ципліцьку, Н.Г. Гахович [3], Н.В. Кривенко [4], Т.О. Осташко [5] та інших. Разом з тим, враховуючи зростання факторів негативного впливу військових дій на зовнішню торговельну діяльність, необхідність проведення подальших наукових розробок залишається актуальною.

Формулювання цілей дослідження. Метою даного дослідження є аналіз експорту агропродовольчих товарів в рамках сучасної товарної структури і обґрунтування необхідності її змін, як умови підтримання певного рівня отримання валютної виручки. Дослідження виконуються з урахуванням досліду країн ЄС, а також прийомів статистичного аналізу, що дає можливість запропонувати заходи для зростання експортних доходів.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Функціонування економіки України в умовах воєнного стану впливає на всі сфери діяльності, що позначається також на показниках зовнішньої торгівлі. Негативна динаміка експорту товарів продовжується, хоча темпи його спаду дещо зменшились. Якщо у 2022 р. проти 2021 р. експорт всіх товарів скоротився до 44136 млн дол. проти 68072 млн дол. або на 35,2%, то у 2023 р. поставки товарів за кордон склали 36186 млн дол. або на 18,0% менше рівня попереднього року.

У період 2021-2023 рр. скорочення експорту товарів має місце практично по усіх розділах і товарних групах, проте в найменшій мірі по агропродовольчих товарах. Так, якщо по результатах 2022 р. експорт зменшився проти попереднього року з 27708 млн дол. до 23391 млн дол. або на 15,6%, то у 2023 р. при рівні поставок 22000 млн дол. скорочення склало 5,9% (табл.1).

Таблиця 1

Експорт товарів з України у 2021-2023 рр.*

Показники	Роки			Динаміка	
	2021	2022	2023	2022 р. в % до 2021 р.	2023 р. в % до 2022 р.
1. Всього експорт, млн.дол.	68072	44136	36186	64,8	82,0
2. Агропродовольчі товари, млн. дол.	27708	23391	22000	84,4	94,1
3. Частка агропродовольчих товарів, %	40,7	53,0	60,8	x	x

*Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [8]

У товарному експорті зростає роль продукції сільського господарства та харчової промисловості – у 2022 – 2023 рр. більше половини валютної виручки держава отримує від реалізації агропродовольчих товарів, що свідчить про наявність серйозних проблем в економіці, до того ж ускладнених війною. Частка агропродовольчої продукції в експорті товарів з України значно перевищує аналогічний показник в розвинених країнах. Проте в умовах триваючої війни, коли скорочується виробництво і експорт продукції хімічної, металургійної промисловості, машинобудування і інших галузей в тих регіонах, що є окупованими або де ідуть військові дії, варто в повній мірі використати можливості агропродовольчого комплексу як з точки зору експорту продукції, так і фінансових результатів.

Роль агропродовольчої продукції не обмежується лише її часткою в товарному експорті держави. В умовах війни зростає потреба держави в іноземній валюті і саме агропродовольчі товари є основним джерелом її надходження. Варто зауважити, що з XXI розділів товарів, відповідно до УКТЗЕД лише товари шести розділів стабільно формують активне сальдо, а саме: агропродовольчі товари (розділи I, II, III, IV), деревина і вироби з деревини (розділ IX), недорогоцінні метали і вироби з них (розділ XIV [2]). Військові дії частково чи повністю знищили виробничу базу і експорт металургійної та інших видів продукції, в результаті чого суттєво зменшилось активне сальдо.

Так, у 2023 р. в порівнянні з 2021 р. активне сальдо від реалізації недорогоцінних металів та виробів з них (друге за розміром після агропродовольчих товарів) зменшилось з 11619 млн дол. до 555 млн дол. або у 21 р. Сальдо в торгівлі агропродовольчими товарами в цей період також скоротилось на 24,6%, а їх частка в загальному активному сальдо склала у 2023 р. 89,1% (рис.1).

Таким чином, як з точки зору обсягу експорту, так і отриманого активного сальдо, агропродовольча продукція стає основою зовнішньої торгівлі України товарами.

Враховуючи, що після закінчення війни відновлення втраченого виробничого та експортного потенціалу галузей важкої промисловості займе певний час і вимагатиме значних коштів, значення агропродовольчої продукції в зовнішній торгівлі буде тільки зростати. До цього часу в розвитку агропродовольчого комплексу і торгівлі агропродовольчими товарами України переважають екстенсивні напрями, що базуються на використанні значних площ сільськогосподарських угідь, і застарілих виробничих і експортних структурах. В останні роки нарощувався експорт агропродовольчих товарів і досягнув у 2021 р. рекордного за усі роки обсягу продаж продукції на зарубіжні ринки, який проте значно поступається розвиненим країнам ЄС, особливо в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь (табл.2).

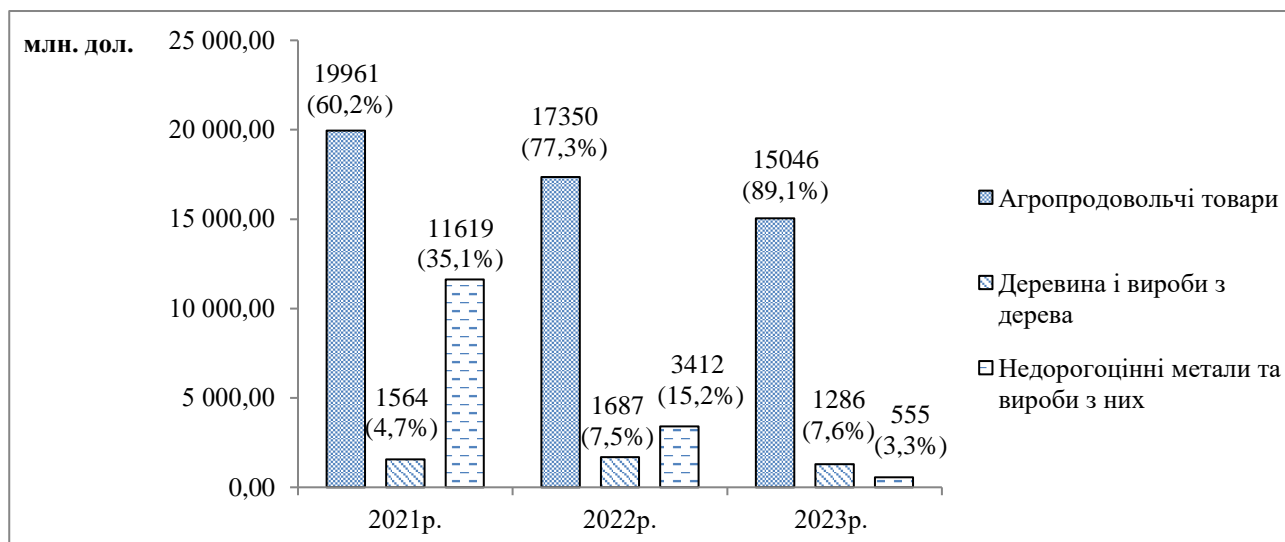

Рис. 1. Позитивне сальдо та його структура в товарному експорті України*

*побудовано авторами за даними джерел [8]

Таблиця 2

Рейтинг країн по експорту агропродовольчої продукції на 1 га сільськогосподарських угідь*

Рейтинг	Країна	Експорт, млрд. дол.	Сільськогосподарські угіддя, тис. га	Експорт на 1 га, дол.
1	Нідерланди	127,6	770	165700
2	Бельгія	48,1	851	56522
3	Німеччина	106,5	11800	9025
4	Франція	88,6	21400	4140
5	Польща	55,5	14200	3908
6	Україна	27,7	41400	669

*Розраховано авторами за даними джерел [8, 13]

Маючи найбільші у порівнянні з країнами ЄС посівні площі, Україна експортує менше агропродовольчої продукції. Недостатня ефективність використання такого важливого ресурсу як земля, позбавляє нашу державу можливості зайняти гідне місце серед світових експортерів агропродовольчих товарів за результатами 2020 – 2023 рр. таких як: Нідерланди (2 позиція), Німеччина (3 позиція), Франція (6 позиція), Польща (10 позиція) [14].

Значення проблеми недостатньої ефективності агропромислового комплексу країни суттєво зростає в умовах війни, коли зменшуються посівні площі і скорочується виробництво та експорт агропродовольчих товарів. Через воєнне вторгнення РФ посівні

площі під врожай 2023 р. скоротились на 6,8 млн га або на 23,8% від показника 2021 р. [11]. Компенсувати ці втрати можливо лише шляхом значного підвищення ефективності як сільськогосподарського виробництва, так і галузей харчової промисловості. Одним з важливих факторів зростання ефективності, на нашу думку, є удосконалення виробничих та експортних структур, що є характерною рисою в розвинених країнах.

В першу чергу варто розглянути товарну структуру експорту вітчизняної агропродовольчої продукції, її особливості в порівнянні з розвиненими країнами – світовими лідерами в цій діяльності (табл. 3).

Таблиця 3

Аналіз товарної структури експорту агропродовольчої продукції України і деяких країн ЄС за 2023 р.*

Розділи продукції відповідно до УКТЗЕД	Україна**		Нідерланди		Німеччина		Франція	
	млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%	млн.дол.	%
I. Живі тварини, продукти тваринного походження	1345	4,8	32483	25,5	25976	24,4	17122	19,3
II. Продукти рослинного походження	15538	56,1	38269	30,0	17971	16,8	23090	26,1
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	7037	25,4	7160	5,6	4460	4,2	3093	3,5
IV. Готові харчові продукти	3788	13,7	49664	38,9	58166	54,6	45266	51,1
Всього	27708	100,0	127576	100,0	106573	100,0	88571	100,0

*Розраховано авторами за даними джерел [8, 13];

**Дані 2021 р.

Товарна структура експорту агропродовольчої продукції в Україні суттєво відрізняється від інших країн, а саме: найбільшу частку продаж складає сільськогосподарська продукція – 60,9%, а на промислову продукцію приходить лише 39,1%. Особливість вітчизняної структури заключається в тому, що в експорті переважає продукція з меншою доданою вартістю: в продукції сільського господарства – це продукти рослинного походження, в промисловій – жири та олії тваринного та рослинного походження, а також залишки та відходи харчової промисловості. Це практично основа вітчизняного агропродовольчого експорту з часткою 87,7%.

Натомість, в експорті розвинених країн ЄС

основу експорту складають саме продукти з високою доданою вартістю – живі тварини та продукти тваринного походження і готові харчові продукти: Данія – 83,6%, Бельгія – 77,3%, Нідерланди – 64,4%, Німеччина – 79,0%, Франція – 70,4%, Польща – 79,5%.

У порівнянні з іншими країнами чітко проявляється переважно сировинний характер вітчизняного агропродовольчого експорту.

Так як основою нашого експорту є власне виробництво, то існуючу товарну структуру можна пояснити особливостями функціонування сільського господарства та харчової промисловості, особливо впродовж останніх двох десятиріч (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка виробництва деяких видів продукції в сільському господарстві та харчовій промисловості України*

Показники	2000 р.	2015 р.	2021р.	2021 р. в % до 2000 р.
1. Структура продукції сільського господарства	100,0	100,0	100,0	х
– продукція рослинництва	63,7	75,9	81,4	+17,7
– продукція тваринництва	36,3	24,1	18,6	-17,7
2. Виробництво продукції рослинництва, тис. т				
– пшениця	10197	26532	32151	315,3
– кукурудза	3848	23328	42110	10,9 раз
– ячмінь	6872	8288	9437	137,3
– соняшник	3457	11187	16392	474,2
– соя	64	3931	3493	56,4 рази
– ріпак	132	1738	2939	22,3 рази
– картопля	19838	20839	21356	107,7
– культури овочеві	5821	9214	9935	170,7
– культури плодови та ягідні	1453	2153	2235	153,8
– виноград	514	386	264	51,4
3. Виробництво продукції тваринництва, тис. т				
– молоко	12658	10615	8714	68,8
– яловичина, телятина	754	384	311	41,2
– свинина	676	760	724	107,1
– м'ясо птиці	193	1144	1374	711,9
4. Виробництво окремих видів харчових продуктів, напоїв				
– борошно пшеничне, тис. т	2710	2056	1162	42,9
– цукор, тис. т	1780	1459	1414	79,4
– вино, тис. дал.	3418	4754	2182	63,8
– пиво, тис. дал.	107,6	195,0	169,8	157,8
– олія соняшникова, тис. т	972,7	3716	4585	471,4
– виробі ковбасні, тис. т	150	229	240	160,0
– молоко, тис. т	598	472	458	76,6
– сир, тис. т	63,9	96,6	70,1	109,7
– вершкове масло, тис. т	131	101	71	54,2
5. Добування риби, тис. т	346,7	74,0	41,8	12,1

*Розраховано авторами за даними джерел [10]

Як видно з даних табл. 4, у сільськогосподарському виробництві переважає продукція рослинництва, частка якої зростає впродовж останніх двох десятиліть, зменшуючи продукцію тваринництва до 18,6% у 2021 р. природно і можливість її експорту. У рослинництві високими темпами зростає виробництво пшениці і ячменю, кукурудзи і олійних – соняш-

нику, сої, ріпаку, створюючи значні ресурси для їх експорту. Натомість, повільно зростає виробництво картоплі, овочевих, а також плодівих і ягідних культур, що не забезпечує як значного експорту, так і потреб внутрішнього ринку.

В тваринництві, що тривалий період перебуває у скрутному становищі, постійно скорочується

поголів'я тварин і виробництво молока та м'яса. Єдине, що успішно розвивається – це птахівництво, де виробництво м'яса птиці зросло більше ніж у 7 разів і забезпечує як потреби внутрішнього ринку, так і експортні поставки.

Рівень виробництва і особливо динаміка харчових продуктів і напоїв, за виключенням соняшникової олії також не сприяють зростанню експорту.

Таким чином, у сільському господарстві і харчовій промисловості сформувався досить обмежений перелік видів продукції, виробництво яких зростало надзвичайно високими темпами і які нині формують основу експорту агропродовольчих товарів і

визначають його вузьку товарну диференціацію. Ці особливості виробництва агропродовольчої продукції визначають і структуру експорту кожного розділу товарів відповідно до УКТЗЕД – по товарних групах.

В першому розділі товарів «Живі тварини; продукти тваринного походження» основою експорту з України є продукція двох товарних груп – 02 «М'ясні та їстівні субпродукти» та 04 «Молоко та молочні продукти, яйця птиці, натуральних мед», на які приходиться 91% експорту. В інших країнах – практично весь експорт забезпечує продукція чотирьох товарних груп (01,02,03,04): Данія – 98,1%, Нідерланди – 97,7%, Франція – 98,3% (табл. 5).

Таблиця 5

Товарна структура експорту живих тварин та продуктів тваринного походження України і деяких країн ЄС за 2023 р.*

Товарні групи	Україна**		Данія		Нідерланди		Франція	
	млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%	млн.дол.	%
01. Живі тварини	41	3,1	2003	16,4	2397	7,4	2585	15,1
02. М'ясо птиці та їстівні субпродукти	846	62,9	3782	30,9	11945	36,8	4174	24,4
03. Риба і ракоподібні	57	4,2	2938	24,0	4467	13,7	1840	10,7
04. Молоко та молочні продукти; яйця птиці; натуральний мед	378	28,1	3289	26,8	12925	39,8	8230	48,1
05. Інші продукти тваринного походження	23	1,7	235	1,9	749	2,3	293	1,7
Всього	1345	100,0	12247	100,0	32483	100,0	17122	100,0

*Розраховано авторами за даними джерел [8, 13];

**Дані 2021 р.

В Україні невеликі за обсягом експортні поставки живих тварин є результатом недостатньої організації їх виробництва, особливо чистопородних племінних тварин, які не покривають навіть потреби внутрішнього ринку. В торгівлі живими тваринами в Україні переважають починаючи з 2001 р. імпорتنі операції. У 2021 р., наприклад, коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 0,448. В розглянутих країнах ЄС завдяки значному обсягу виробництва живих тварин, експорт багаторазово перевищує імпорتنі поставки і коефіцієнт покриття складає: Данія – 43,543, Нідерланди – 1,4067, Франція – 6,3203.

З точки зору експорту чи його зростання по продукції товарної групи 03 «Риба і ракоподібні» це найбільш проблемна група товарів для нашої держа-

ви. З 2000 р. по 2021 р. вилов риби скоротився з 346,7 тис т до 41,8 тис т або у 8,3 рази. З цієї ж причини імпорту зріс з 57,2 млн дол. у 2000 р. до 875,1 млн дол. у 2021 р. або у 15,3 рази, що дозволяє довести споживання риби в розрахунку на 1 особу в 15 кг на рік при рекомендованому рівні ФАО – 20 кг на рік.

В агропродовольчому експорті лише в Україні частка продукції рослинного походження перевищує половину валютної виручки – у 2021 р. – 56,1%. У країнах ЄС ця частка не перевищує і третини: Бельгія – 17,3%; Данія – 11,9%; Нідерланди – 30,0%; Німеччина – 16,8%; Польща – 17,8%; Франція – 26,1%. Крім цього, існують суттєві відмінності в структурі експорту продуктів рослинного походження (табл. 6).

Таблиця 6

Товарна структура експорту продуктів рослинного походження в Україні і деяких країнах ЄС за 2023 р.*

Товарні групи	Україна**		Бельгія		Нідерланди		Німеччина		Польща		Франція	
	млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%	млн. дол.	%	млн. дол.	%
06. Дерево та інші рослини	8	–	580	6,9	12413	32,4	1036	5,8	236	2,4	224	1,0
07. Овочі	197	1,3	2652	31,8	9482	24,8	1631	9,1	1773	18,0	2925	12,7
08. Їстівні продукти та горіхи	368	2,4	1726	20,7	8557	22,4	2344	13,0	1591	16,1	1762	7,6
09. Кава, чай	16	0,1	547	6,6	1766	4,6	4200	23,4	852	8,6	1417	6,1
10. Зернові культури	12344	79,4	518	6,2	668	1,8	3369	18,7	3850	39,1	11876	51,4
11. Продукція борошно-мелно-круп'яної промисловості	148	1,0	1579	18,9	1296	3,4	2712	15,1	529	5,4	1271	5,5

Продовження табл. 6

Товарні групи	Україна**		Бельгія		Нідерланди		Німеччина		Польща		Франція	
	млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%
12. Насіння і плоди олійних рослин	2435	15,7	666	8,0	3861	10,1	1925	10,7	975	9,9	2825	12,2
13. Щелак природний	4	–	52	0,6	171	0,4	740	4,1	38	0,4	767	3,3
14. Рослинні матеріали для виготовлення	18	0,1	22	0,3	55	0,1	14	0,1	10	0,1	23	0,1
Всього	15538	100,0	8342	100,0	38269	100,0	17971	100,0	9854	100,0	23090	100,0

*Розраховано авторами за даними джерел [8, 13];

**Дані 2021 р.

Обмежена кількість товарних груп із значною часткою валютної виручки від реалізації продуктів рослинного походження, в Україні всього дві – 10 та 12, свідчить про низький ступінь товарної диверсифікації експортних потоків, чого не спостерігається в діяльності інших країн. У 2021 р. на ці дві товарні групи прийшлося 95,1% експорту рослинної продукції. У той же час Україна мало експортує продукцію таких ефективних в нинішній час товарних груп як 06,07,08,11. Позиції України серед світових постачальників овочів досить скромні і не відповідають її потенційним можливостям; по: томатах – 33 місце, замороженим сушеним і приготовленим овочам (без томатів) – 39 місце, свіжі і охоложені овочі – 46 місце, цибулинні овочі – 37 місце [9]. Як результат, на продукцію перших двох товарних груп (06,07) приходиться лише 1,3% експорту рослинної продукції, а імпорتنі поставки завжди перевищують валютну виручку. В країнах ЄС дерева та інші рослини і овочі є важливою складовою в експорті продукції рослинного походження з часткою (%) – Бельгія – 38,7; Нідерланди – 57,2; Німеччина – 14,9; Польща – 20,4; Франція 13,7.

Підтримуючи репутацію одного з лідерів сві-

тового ринку зернових, кукурудзи, олійних культур, в державі не приділяють належної уваги розвитку квітництва, овочівництва, виробництва плодів та ягід. Країни ЄС своєчасно відреагували на потреби ринку і є лідерами на світовому ринку квітів, плодів та ягід. У Нідерландах експорт тюльпанів, гладіолусів, гіацинтів і т.п. майже зрівнявся з виручкою від усіх наших зернових культур. Явно не відповідає наявним ресурсам зернових і виробничим потужностям комбінатів хлібопродуктів експорт з України продукції борошномельно-круп'яної промисловості, який складає лише 1,2% експорту зернових проти 304,8% в Бельгії, 194% в Нідерландах, 80,5% в Німеччині, 13,7% в Польщі і 10,7% у Франції. Тут можливо, певна пасивність наших дипломатичних і торгових місій, особливо в країнах Африки [1]. Також потрібно враховувати зменшення ресурсів борошна пшеничного, виробництво якого зменшилось в період 2020-2021 рр. на 1548 тис. т або на 57,1%.

Розділ товарів «Жири та олії тваринного та рослинного походження» не має в своєму складі товарних груп, тому оцінку експорту продукції проводимо по видам олій в залежності від сировини, де переважає олія соняшникова (табл.7).

Таблиця 7

Динаміка та структура експорту рослинних олій з України за 2023 р.*

Вид олії	2021 рік		2022 рік		2023 рік		2023 р. в % до 2021 р.
	тис. т	%	тис. т	%	тис. т	%	
1. Соняшникова	5132	92,7	4300	93,4	5600	89,4	109,1
2. Ріпакова	241	4,3	237	5,2	286	4,6	118,7
3. Соєва	165	3,0	65	1,4	378	6,0	229,1
Всього	5538	100,0	4602	100,0	6264	100,0	113,1

*Розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [8]

Основною рослинною олією, що іде на експорт, вже традиційно є соняшникова, чого не спостерігається в країнах ЄС. В таких умовах кон'юнктура ринку впливає на рівень доходів від експорту і найбільші втрати Україна має якраз по соняшниковій олії. При зростанні експорту в 2021-2023 рр. на 109,1% виручка скоротилась з 6,4 млрд дол у 2021 р. до 5,0 млрд дол у 2023 р. або на 21,9%. Варто зазначити, що більш як 90% соняшникової олії, а також повністю ріпакова і соєва поступають на зовнішній ринок як нерафінована продукція, що також зменшує потен-

ційну виручку. Імпортери, серед яких країни ЄС – Нідерланди, Німеччина, Польща, Франція, а також Туреччина та інші використовують отримані з України олії як напівфабрикат у олійному виробництві і реалізують під своїми торговими марками. Це звичайна практика в деяких країнах, що експортують значні обсяги олійної продукції, використовуючи в тому числі імпорتنі поставки. В Україні експорт базується на власному виробництві, а імпорتنі поставки незначні. У 2021 р. при експорті жирів та олій тваринного або рослинного походження в сумі 7037 млн

дол, імпорт склав 444 млн дол, а коефіцієнт покриття експортом імпорту – 15,8491. У країнах ЄС зі значно більшим торговим оборотом по цій категорії товарів ситуація інша, коли імпорт перевищує експорт (дані: експорт – імпорт – коефіцієнт покриття) відповідно: Бельгія – 2619 – 3180 – 0,8236; Нідерланди – 7160 – 8312 – 0,8614; Німеччина – 4460 – 5740 – 0,7770; Польща – 1537 – 2072 – 0,7418; Франція – 3093 – 4130 – 0,7489. Значні обсяги імпорту характерні для країн ЄС і в цілому по усіх агропродовольчих товарах, що виражається в низьких у порівнянні з Україною коефіцієнтах покриття експортом імпорту: Бельгія – 1,2196, Нідерланди – 1,5147, Німеччина – 0,8443, Польща – 1,5948, Франція – 1,0974, Україна – 3,5766. Таким чином, масштабний імпорт країнами ЄС агропродовольчих товарів можна розглядати як один з

факторів всезростаючого експорту і високого у порівнянні з Україною рівня ефективності використання земельних ресурсів. Адже імпорт країнами ЄС агропродовольчих товарів, в розмірах недоступних для України, збільшує їх товарні ресурси, що здатні забезпечити як потреби внутрішнього ринку, так і зростаючий експорт.

Готові харчові продукти в структурі експорту України займають третю позицію після продуктів рослинного походження, жирів та олій тваринного і рослинного походження. В країнах ЄС це товари з найбільшою частиною в їх агропродовольчому експорті, як правило більше ніж 50%. Крім того, сама структура готових харчових продуктів України та країн ЄС принципово різниться між собою (табл.8).

Таблиця 8

Структура експорту готових харчових продуктів в Україні і деяких країнах ЄС за 2023 р.*

Товарні групи	Україна**		Бельгія		Нідерланди		Німеччина		Польща		Франція	
	млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%	млн дол.	%
16. Продукти з м'яса, риби	29	0,8	1252	4,7	2689	5,4	4037	6,9	3342	11,5	1322	2,9
17. Цукор і кондитерські вироби з цукру	246	6,5	1424	5,3	2452	4,9	3962	6,8	1513	5,2	2417	5,3
18. Какао та продукти з нього	224	5,9	3588	13,3	6288	12,7	7831	13,4	2763	9,5	2220	4,9
19. Готові продукти із зерна	415	10,9	4817	17,9	7039	14,2	10195	17,5	4838	16,6	5854	12,9
20. Продукти переробки овочів	201	5,3	5550	20,6	7764	15,6	3587	6,2	2275	7,8	2286	5,1
21. Різні харчові продукти	177	4,7	2558	9,5	6885	13,9	9086	15,8	3645	12,5	3649	8,1
22. Алкогольні і безалкогольні напої	310	8,2	4125	15,3	8772	17,7	7920	13,6	1760	6,1	22494	49,7
23. Залишки і відходи харчової промисловості	1733	45,7	2647	9,8	6766	13,6	8097	13,9	3225	11,1	4170	9,2
24. Тютюн і промислові замітники тютюну	453	12,0	981	3,6	1009	2,0	3451	5,9	5717	19,7	854	1,9
Всього	3788	100,0	26942	100,0	49664	100,0	58166	100,0	29078	100,0	45266	100,0

*Розраховано авторами за даними джерел [8, 13];

**Дані 2021 р.

Як видно з даних табл. 8, в Україні більшу частину (57,7%) в експорті готових харчових продуктів займають товари, що не є продуктами харчування – залишки і відходи харчової промисловості та тютюн і промислові замітники тютюну. На продукти харчування – товарні групи 16-22 приходить лише 42,3% експорту готових харчових продуктів, що зрозуміло враховуючи рівень їх виробництва в Україні в період 2000-2021 рр. В країнах ЄС, розглянутих в статті, основою виробництва готових харчових продуктів є саме продукти харчування, на які приходить (%) Бельгія – 86,6; Нідерланди – 84,4; Німеччина – 80,2%; Польща – 69,2%; Франція – 88,9% експорту товарів IV розділу.

Абсолютні розміри українського експорту продуктів харчування на порядок нижчі в порівнянні з країнами ЄС, що є результатом певної технологічної відсталості та відсутності необхідних виробничих

потужностей або недостатнім рівнем їх використання як цукрова та спиртова галузі. Недостатнє виробництво вітчизняними виробниками продуктів харчування не тільки не в змозі забезпечити значні обсяги експорту, але й наситити внутрішній ринок, потреби якого покриває зростаючий імпорт. В останні роки в торгівлі продуктами харчування в Україні завжди від'ємне сальдо, яке стабільно формують товарні групи 16,18,20,21,22. Так, у 2021 р. - найбільш вдалому для нашої зовнішньої торгівлі по товарообігу, воно складало 1026 млн дол. Натомість в розглянутих країнах ЄС готові харчові продукти не тільки основний товар в їх експорті, але і забезпечують найбільш активне сальдо (млн дол): Бельгія – 11588; Нідерланди – 14786; Німеччина – 4136; Польща – 10032; Франція – 13415.

При сучасному рівні виробництва готових харчових продуктів, його динаміці не варто розраховувати, що Україна може істотно наростити експорт

цих товарів. Винятком є виробництво і експорт цукру. Дана галузь є експортно – орієнтовною, продукція – якісною, що відповідає стандартам ЄС і в певній мірі дешевшою, ніж у більшості країн ЄС [7]. При річному обсязі виробництва 1,8 млн т як це було досягнуто у 2023 р. і за внутрішньої потреби країни близько 1 млн т держава може експортувати до 800 тис т цукру. Українська спиртова галузь після тривалого періоду стагнації, вступає в епоху значних змін. Приватизація підприємств дає можливість для залучення інвестицій, впровадження новітніх технологій комплексної переробки кукурудзи, коли з 1 тис т зерна можна отримати 420 м³ етанолу, 324 т сухої після-спиртової барди стандарту DDGS (сучасні кормові добавки для тваринництва), 363 т вуглекислоти [12]. Переробка лише частини експортованої нині кукурудзи значно збільшить експортні ресурси спиртової промисловості. Істотної модернізації потребують виробництва готових харчових продуктів, взаємна торгівля якими формує від'ємне сальдо. Впровадження сучасних технологій здатне збільшити обсяг продукції, розширити номенклатуру, поліпшити її якість і конкурентоздатність. Лише на такій основі можливо як наситити внутрішній ринок, так і забезпечити зростання експорту, в тому числі і до ЄС, членом якого Україна має стати.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. В умовах триваючої війни в експорті країни зростає роль агропродовольчих товарів, на які у 2023 р. приходиться 60,8% валютної виручки і 89,1% активного сальдо, що формують товари лише шести з XXI розділів, відповідно до УКТЗЕД.

2. Виробництво і торгівля агропродовольчою продукцією пов'язане з використанням значних площ сільськогосподарських земель, по ефективності використання яких з точки зору експорту товарів Україна значно поступається країнам ЄС. Військові дії, окупація певних територій суттєво зменшують цей важливий ресурс агропромислового комплексу і компенсувати такі втрати можна шляхом підвищення ефективності як сільського господарства, так і харчових виробництв, що формують основні експортні ресурси держави.

3. Низька результативність експорту агропродовольчих товарів з точки зору ефективності вико-

ристання земельних ресурсів пояснюється особливостями структури сільськогосподарського виробництва з орієнтацією на продукцію рослинництва і недостатнім розвитком галузі харчової промисловості, що не в змозі достатньо забезпечити навіть потреби внутрішнього ринку.

4. Експорт України характеризується надзвичайною обмеженістю номенклатури товарів. Основною експорту агропродовольчих товарів, відповідно до 4 розділів продукції УКТЗЕД, є 5 з 24 товарних груп 02,10,12,15,23, на які у 2021 р. приходиться 88,0% експортної виручки. У країнах ЄС значно вищий ступінь товарної диверсифікації товарних потоків агропродовольчих товарів – в Нідерландах на 90,6% задіяно 15 товарних груп, у Франції – на 88,5% - 14 товарних груп.

5. Аналіз структури експорту в розрізі товарних груп показує, що в експорті з України переважає продукція з меншою доданою вартістю, а відтак із невеликою експортною ціною – в продукції сільськогосподарства – це продукція рослинного походження, в продукції галузі харчової промисловості – це олія тваринного та рослинного походження, головним чином нерафінована, і відходи і залишки харчової промисловості. Обмеженість товарної номенклатури українського експорту ставить в залежність отримання доходів від кон'юнктури ринку – навіть при зростанні фізичного обсягу експорту виручка може зменшуватись.

6. Агропродовольчий експорт, його товарна структура – це відображення виробництва і структури в сільському господарстві і галузях харчової промисловості, які є його основною ресурсною базою. Збільшення товарного експорту можливе за умови зростання виробництва і розширення номенклатури продукції по товарних групах з істотним переважанням в сучасних умовах імпорту над експортом: живі тварини; риба і ракоподібні; дерева та інші рослини; овочі; їстівні плоди та горіхи; продукти з м'яса, риби; какао та продукти з нього; продукти переробки овочів; різні харчові продукти; алкогольні і безалкогольні напої, оцет; тютюн і промислові замітники тютюну.

7. Зростанню експорту продукції, особливо таких галузей як борошномельно-круп'яна, цукрова, спиртова на надзвичайно насичений світовий ринок має сприяти дипломатична та зовнішньоторговельна служби держави.

Література

1. Антонюк П.О., Антонюк О.П., Ступницька Т.М., Баранюк Х.О. Аналіз стану торгівлі агропродовольчими товарами України з країнами Африки // Економіка харчової промисловості. 2019. Т.11, вип. 2. С. 3-12. doi: 10.15673/іе.v11i2.1388
2. Антонюк П.О., Антонюк О.П., Ступницька Т.М., Баранюк Х.О. Агропродовольча продукція в товарному експорті України в умовах війни: статистична оцінка // Економіка харчової промисловості. 2023. Т.15, вип. 2. С. 3-9. doi: 10.15673/іе.v15i2.2679
3. Дейнеко Л.В., Кушніренко О.М., Ципліцька О.О., Гахович Н.Г. Наслідки повномасштабної воєнної агресії РФ для української промисловості // Економіка України. 2022. № 5. С. 3-25. doi: 10.15407/economyukr.2022.05.003
4. Кривенко Н.В. Зовнішня торгівля м'ясом птиці України в контексті інтеграційних процесів // Економіка АПК. 2022. №6. С.57-67. doi: 10.32317/2221-1055.202206057

5. Осташко Т.О. Зерновий експорт України в умовах війни // *Економіка України*. 2023. №8. С. 28-46. doi: 10.15407/economyukr.2023.08.028
6. Аграрний експорт-2023: скільки і куди продали зерна та олії. *Elevatorist.com*: веб-сайт. URL: <https://elevatorist.com/spetsproekt/210-agrarniy-eksport-2023-skilki-i-kudi-prodali-zerna-ta-oliyi> (дата звернення: 20.05.2024)
7. Введення обмежень на експорт цукру до ЄС може призвести до закриття низки цукрових заводів - галузева асоціація. *Interfax- Україна*: веб-сайт. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/965557.html> (дата звернення: 20.05.2024)
8. Державна служба статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.06.2024)
9. Овочі та овочеві продукти: географія продажів, імпортери, обсяг експорту і виробництва. *Kurkul*: веб-сайт. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/1188-ovochi-ta-ovochevi-produkti-geografiya-prodajiv-importeri-obsyag-eksportu-i-virobnitstva> (дата звернення: 10.05.2023)
10. Статистичний щорічник України 2022. URL: <https://stat.gov.ua/sites/default/files/2024-02/Zbirnik%20Statistichnyy%20shchorichnyk%20Ukrainy%202022%20rik.pdf> (дата звернення: 10.06.2024)
11. Албул С. Через війну посівні площі в Україні зменшилися на чверть. *LB.ua*: веб-сайт. URL: https://lb.ua/economics/2023/01/28/544046_cherez_viynu_posivni_ploshchi_ukraini.html (дата звернення: 10.06.2024)
12. Бабатін О. Як зробити українські спиртзаводи високорентабельними. *Економічна правда*: веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/18/692748/> (дата звернення: 10.06.2024)
13. List of exporters for the selected product. *Trade map*: веб-сайт. URL: <http://surl.li/mqmuqc> (дата звернення: 10.06.2024)
14. Les exportations de produits agroalimentaires ont progressé à un rythme ralenti en 2023. *Tema*: веб-сайт. URL: <https://www.actu-transport-logistique.fr/lantenne/matieres-premieres/les-exportations-de-produits-agroalimentaires-ont-progressé-a-un-rythme-ralenti-en-2023-892741.php> (дата звернення: 10.06.2024)

Стаття надійшла 30.06.2024

Стаття прийнята до друку 14.07.2024

Доступно в мережі Internet 15.10.2024

Antonyuk P.

Ph.D., Senior Researcher
Department of Market Mechanisms and Structures
Institute of Market and Economic & Ecological Research
of National Academy of Sciences of Ukraine
Frantsuzskiy boulevard, 29, Odesa, Ukraine, 65044
E-mail: paul_antonyuk@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-8100-2563

Antonyuk O.

Ph.D., Associate Professor
Department of Accounting and Auditing
E-mail: olegantoni@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9182-4982

Stupnytska T.

Ph.D., Associate Professor
Department of Accounting and Auditing
E-mail: t.stupnytska@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-2517-2795

Baraniuk Kh.

Ph.D., Associate Professor
Department of Accounting and Auditing
Odesa National University of Technology
Kanatna str., 112, Odesa, Ukraine, 65039
E-mail: baranyuk.kristina@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3346-0332

CHANGES IN THE COMMODITY STRUCTURE AS A CONDITION FOR THE GROWTH OF AGRI-FOOD EXPORTS: ANALYTICAL ASSESSMENT

The article is devoted to the analysis of the features of the commodity structure of agri-food exports, the need and possibilities of making significant changes. The article studies the features of the commodity structure of agri-food exports, the need and possibilities of making significant changes to it. The work is based on the extensive use of statistical information, including the experience of advanced EU countries, as well as statistical techniques and methods. The analysis of the dynamics and structure of exports of goods from Ukraine in the period 2021-2023 has been carried out, some aspects of the financial results of foreign trade have been considered. It has been established that in wartime conditions, agri-food products have become the main export commodity both in terms of receiving foreign exchange earnings and the active balance. The authors believe that this leading role of agri-food products in exports will remain in the post-war years, until the restoration of production and exports in the extractive industry, mechanical engineering, metallurgy, etc. Both military operations and post-war reconstruction require significant expenditures in foreign currency, and it is agri-food products that provide 89.1% of the surplus, which is formed by only 6 out of 20 sections of goods according to the Ukrainian Classification of Economic Activities.

The analysis of the structure of agricultural and food exports is carried out in 2 stages. At the first stage, the structure of goods is considered in terms of 4 sections (I, II, III, IV) of the Ukrainian State Economic Classification of Economic Activities. The analysis is detailed at the second stage, when the structure of goods of each section is analyzed in terms of commodity groups (1-24). The analysis in terms of commodity groups makes it possible to establish the limited nomenclature of export goods - only five out of twenty-four commodity groups (02, 10, 12, 15, 23) form 88% of foreign exchange earnings. At the same time, for products of commodity groups 01, 03, 06, 07, 11, 16, 18, 20, 21, 22, for the production of which there are necessary conditions in Ukraine, the level of exports, as a rule, is significantly inferior to imports, forming significant amounts of negative balance.

The study emphasizes that the basis of agri-food exports in Ukraine is agriculture and the change in the structure of exports, as well as its volume, depends entirely on the dynamics and structure of production in both agriculture and the food industry. The conclusions show the authors' view on the possibilities of changes in the structure of agri-food exports under conditions of production growth and expansion of the product range across a number of product groups.

Key words: product structure, export, import, product groups, balance, agri-food products and goods, analysis, comparison, detailing.

References

1. Antoniuk, P. O., Antoniuk, O. P., Stupnytska, T. M., & Baraniuk, Kh. O. (2019). Analiz stanu torhivli ahroprodovolchymy tovaramy Ukrainy z krainamy Afryky. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, 11(2) 3-12. doi: 10.15673/fie.v11i2.1388
2. Antoniuk, P. O., Antoniuk, O. P., Stupnytska, T. M., & Baraniuk, Kh. O. (2023). Ahroprodovolcha produktsiia v tovarnomu eksporti Ukrainy v umovakh viiny: statystychna otsinka. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, 15(2), 3-9. doi: 10.15673/fie.v15i2.2679
3. Deineko, L. V., Kushnirenko, O. M., Tsyplitska, O. O., & Hakhovych, N. H. (2022). Naslidky povnomasshtabnoi voiennoi ahresii RF dlia ukrainskoi promyslovosti. *Ekonomika Ukrainy*, 5, 3-25. doi: 10.15407/economyukr.2022.05.003
4. Kryvenko, N. V. (2022). Zovnishnia torhivlia m'iasom ptytsi Ukrainy v konteksti intehratsiinykh protsesiv. *Ekonomika APK*, 6, 57-67. doi: 10.32317/2221-1055.202206057
5. Ostashko, T. O. (2023). Zernovyi eksport Ukrainy v umovakh viiny. *Ekonomika Ukrainy*, 8, 28-46. doi: 10.15407/economyukr.2023.08.028
6. *Ahrarnyi eksport-2023: skilky i kudy prodaly zerna ta olii*. Elevatorist.com. <https://elevatorist.com/spetsproekt/210-agrarniy-eksport-2023-skilki-i-kudy-prodaly-zerna-ta-oliyi> (Retrieved May 20, 2024)
7. *Vvedennia obmezhen na eksport tsukru do YeS mozhe pryzvesty do zakryttia nyzky tsukrovyykh zavodiv - haluzeva asotsiatsiia*. Interfax-Ukraina. <https://interfax.com.ua/news/economic/965557.html> (Retrieved May 20, 2024)
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://ukrstat.gov.ua/> (Retrieved June 10, 2024)
9. *Ovochi ta ovochevi produkty: heohrafiia prodazhiv, importery, obsiah eksportu i vyrobnytstva*. Kurkul. <https://kurkul.com/spetsproekty/1188-ovochi-ta-ovochevi-produkti-geografiya-prodajiv-importeri-obsyag-eksportu-i-virobnitstva> (Retrieved June 10, 2024)
10. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy 2022. <https://stat.gov.ua/sites/default/files/2024-02/Збірник%20Статистичний%20Щорічник%20України%202022%20рік.pdf> (Retrieved June 10, 2024)
11. *Albul S. Cherez viinu posivni ploshchi v Ukraini zmenshylysia na chvert*. LB.ua. https://lb.ua/economics/2023/01/28/544046_cherez_viynu_posivni_ploshchi_ukraini.html (Retrieved June 10, 2024)
12. *Babatin O. Yak zrobyty ukrainski spyrtzavody vysokorentabelnymy*. Ekonomichna pravda. <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/18/692748/> (Retrieved June 10, 2024)
13. *List of exporters for the selected product*. Trade map. <http://surl.li/mqmuqc> (Retrieved June 10, 2024)
14. *Les exportations de produits agroalimentaires ont progressé à un rythme ralenti en 2023*. Tema. <https://www.actu-transport-logistique.fr/lantenne/matieres-premieres/les-exportations-de-produits-agroalimentaires-ont-progresse-a-un-rythme-ralenti-en-2023-892741.php> (Retrieved June 10, 2024)

Received 30 June 2024

Approved 14 July 2024

Available in Internet 15.10.2024

Цитування згідно ДСТУ 8302:2015

Антонюк П.О., Антонюк О.П., Ступницька Т.М., Баранюк Х.О. Зміни в товарній структурі як умова зростання експорту агропродовольчих товарів: аналітична оцінка // *Економіка харчової промисловості*. 2024. Т.16, вип. 3. С. 3-12. doi: 10.15673/fie.v16i3.2982

Cite as APA style citation

Antonyuk, P., Antonyuk, O., Stupnytska, T. & Baraniuk, Kh. (2024). Changes in the commodity structure as a condition for the growth of agri-food exports: analytical assessment. *Food Industry Economics*, 16(3), 3-12. doi: 10.15673/fie.v16i3.2982